

چند درس از

مکتب

روستاشناسی

● دکتر حسین اسایش
استاد باستان‌شناسی

مقدمه

حوزه تفکر عملی و گرایشهای فکری مشابه و نزدیک به هم که یکدیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهند و زمینه‌های خاصی را برای تحقیق و تتبع و نظریه‌پردازی می‌پذیرند، "مکتب" می‌نامند. معمولاً هر مکتبی حول یک اندیشه اصلی و به همت یک بنیانگذار تشکیل می‌شود و پیروانش اصول و ضوابط و نحوه تفکر وی را دنبال می‌کنند. مکتب مجموعه‌ای از اصول و نظریات کلی را دربردارد. این ویژگیهای کلی که می‌توان بر مبنای آن اندیشه‌پردازان را در مجموعه بزرگتری جای داد، می‌تواند مبنای زمینه یک نظریه عملی (مثلاً جغرافیایی) را فراهم سازد. گاه از درون مجموعه‌ای از نظریات، "مکتب" استخراج می‌شود و گاه بر اساس مکتب قبلی، نظریات جدیدی ارائه می‌شود.^۱

مکتب روستاشناسی

مکتب روستاشناسی هم علم است، هم فن و هم هنر. روستاشناسی با

سنگ‌شناسی، زمین‌شناسی، هواشناسی و دیگر "شناسی‌ها" فرق دارد. در اکثر "شناسی‌ها"، تنها علم و فن (تکنولوژی) کافی است، ولی در روستاشناسی اگر این شناسه‌ها با "هنر" همراه نشوند، مطمئناً نتیجه مطلوب به دست نخواهد آمد و پژوهشگر روستا دچار اشتباهات زیادی خواهد شد و هزینه‌ها و زحمتهایش به هدر خواهد رفت و همان خواهد شد که تا این اواخر می‌شده است و در نتیجه با همه سرمایه‌گذارهای سنگین، کمتر اثری از بهبود در وضع روستای "مریض" حاصل خواهد شد، برعکس احتمالاً در نتیجه مداوای غلط، بیماری مریض (روستا و روستایی) شدت خواهد یافت.

مسئله چیست؟

سنگ را می‌توان در آزمایشگاه سنگ‌شناسی، هوا را در آزمایشگاه هواشناسی و همچنین میکروبیهای کشته را در آزمایشگاههای پزشکی شناخت، ولی روستا و روستایی را باید در روستا و با توجه کامل و همه جانبه به انسان ساکن در روستا شناسایی نمود. به عبارت دیگر نمی‌شود روستا و روستایی را در کلاسهای درس دانشگاهها، در شهرها و یا مؤسسات برنامه‌ریزی واقع در ساختمانهای مجلل شهری شناخت. چاره کار تنها گام نهادن در روستا و کار کردن مستقیم با روستایی است. در همین زمینه اندیشمند پرآوازه ایرانی در چند قرن پیش، گفتگمانی شامل چند مفهوم در قالب نظم دلنشینی بیان داشته که می‌تواند نقطه اتکای نظری مطلوبی برای محققان روستایی باشد. وی در گفتگمان عارفانه خود از قول "حق" اظهار می‌دارد که "تو قال را بینی و ما حال را". مصداق این بیان در بحث مقاله ما می‌تواند چنین باشد که جامعه محروم روستایی را با "قیل و قال" و "گفتنهای تکراری و خسته‌کننده شهری" و "نوشتارهای نصیحت‌گونه" و "نقل قولهای غیردقیق" و بالاخره با اندیشه‌ها، گفتارها و رفتارهای امروزی نمی‌توان در مسیر جامعه سالم و مرفه امروزی پایدار ساخت.

به عبارت روشنتر، می‌توان گفت که با چنین برنامه‌ها و تدبیرها، نمی‌توان جامعه پیچیده و محرومیت‌زده روستایی را محرومیت‌زدایی نمود. زیرا که محرومیت موجود در جامعه روستایی امروز، دارای زمینه‌ها و تنگناهای تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی بسیاری است که بدون توجه به آنها نمی‌توان گامهای مثبتی در زمینه رشد و توسعه روستایی برداشت.

با همه مشکلات عظیم اقتصادی و اجتماعی، بخش کشاورزی در طی دوره ۱۵ ساله (بین سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۰) ستون فقرات اقتصاد ملی را تشکیل داده و جامعه را از غلظیدن به ورطه بحرانهای عظیم اقتصادی و اجتماعی نجات داده است.

بنابراین، وقت آن رسیده است که محققان، برنامه‌ریزان و مدیران جامعه روستایی، از جمله بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، وزارت جهاد کشاورزی (به‌خصوص مرکز تحقیقات روستایی وابسته به آن وزارتخانه) و سایر نهادها و ارگانها که سالهاست قدم در مسیر تعالی و پیشرفت و توسعه این جامعه محروم گذاشته‌اند، به جای شنیدن و گفتن و نوشتن "قیل و قالها"، "حال" جامعه محرومیت‌زده را درک کنند و "قال" را به "حرف‌ها" و "قالها" واگذارند که زمان بس کوتاه است و مقصد بس دراز.

به نظر برخی از روستاشناسان، روستاهای ایران می‌بایست از زندگی سنتی خود به زندگی مدرن وارد شوند. در واقع به نظر این عده از صاحب‌نظران، عبور از سنت^۲ به مدرنیته^۳ در شرایط فعلی اجتناب‌ناپذیر است. با توجه به این امر که در حال حاضر عبور از مدرنیته به فرامدرنیسم (پست مدرنیسم) در بسیاری از کشورها در حال

اسلامی، طرح تجمیع روستاها، ساماندهی روستاها، بهسازی، اجرای طرحهای هادی، الگوسازی مسکن و... را انجام می‌دهند و در همان زمان سازمان امور عشایری با صرف هزینه‌های سنگین شهرکهای عشایری می‌سازد و هر ساله به دلایل عدیده، چند صد آبادی کوچک و پراکنده در کشور به وجود می‌آید. در نمودارهایی که به دنبال آمده است، بخشی از فرایند عبور از سنت به مدرنیته در روستاها نشان داده شده است.^۵

اهمیت شناخت شناسی روستا

موضوع مورد بحث این مقاله کلید موفقیت هر اقدامی است که به منظور نیل به توسعه روستایی صورت می‌گیرد.

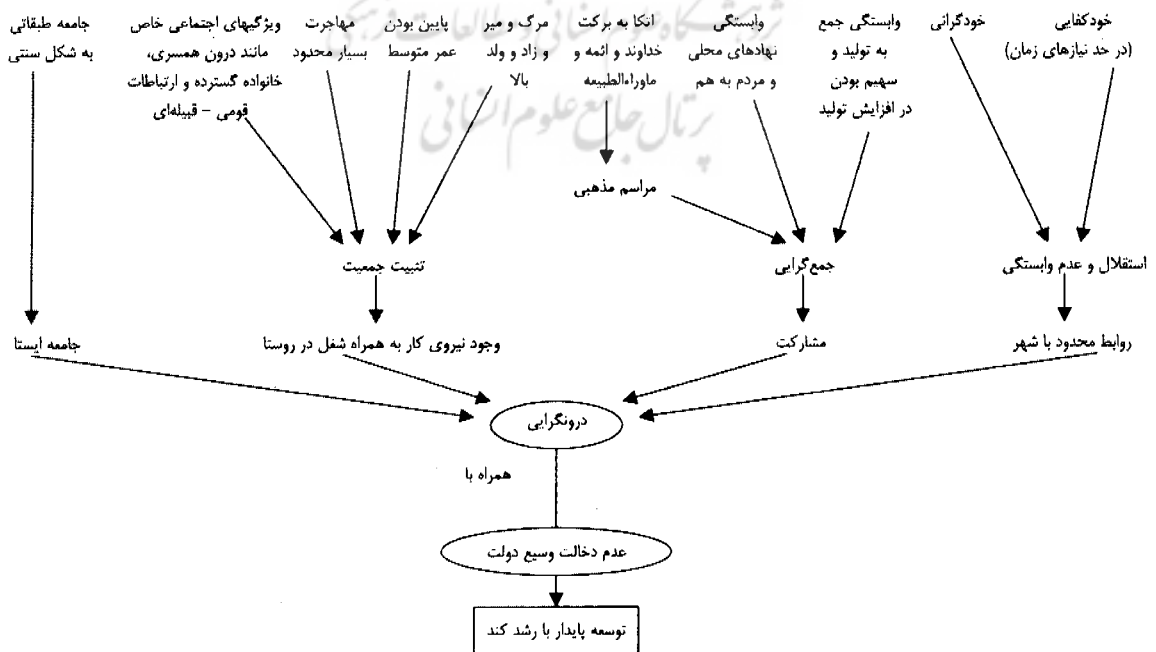
مطالعه و شناخت دقیق جامعه‌ای که امر توسعه به نحوی بر زندگی اعضای آن تأثیر می‌گذارد، حقیقتی است که بسیاری از محققان و برنامه‌ریزان و حتی سیاستگذاران آن را نادیده گرفته و به این ترتیب مشکلات را نادیده می‌گیرند. در صورتی که توسعه قبل از هر چیز "تعهدی" است "به وسیله" انسان، "با" انسان و "برای" انسان.

بسیاری از کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، با مشکلات متعددی دست به گریبانند که توسعه اقتصادی آنها را مختل می‌کند. از میان این مشکلات، توسعه مناطق روستایی از جمله مسائلی است که رسیدگی به آن و حل مشکلات مربوطه به صورت یک "باید" درآمده و در درجه اول اولویت قرار دارد. چرا که در "عصر غذا" روستا و تولیدات روستایی چه از نظر تغذیه انسانها و چه از نظر تأمین مواد اولیه صنایع

تحقق است، این جریان و روند عبور از موج اول (کشاورزی سنتی) به موج دوم (کشاورزی صنعتی یا بازاری) بالاخره دیر یا زود باید تحقق یابد. در این زمینه کشورهایی موفق خواهند بود که سیاست مشخصی مبتنی بر نظریه توسعه با توجه کامل به ایدئولوژی و بوم‌شناسی خود داشته باشند.

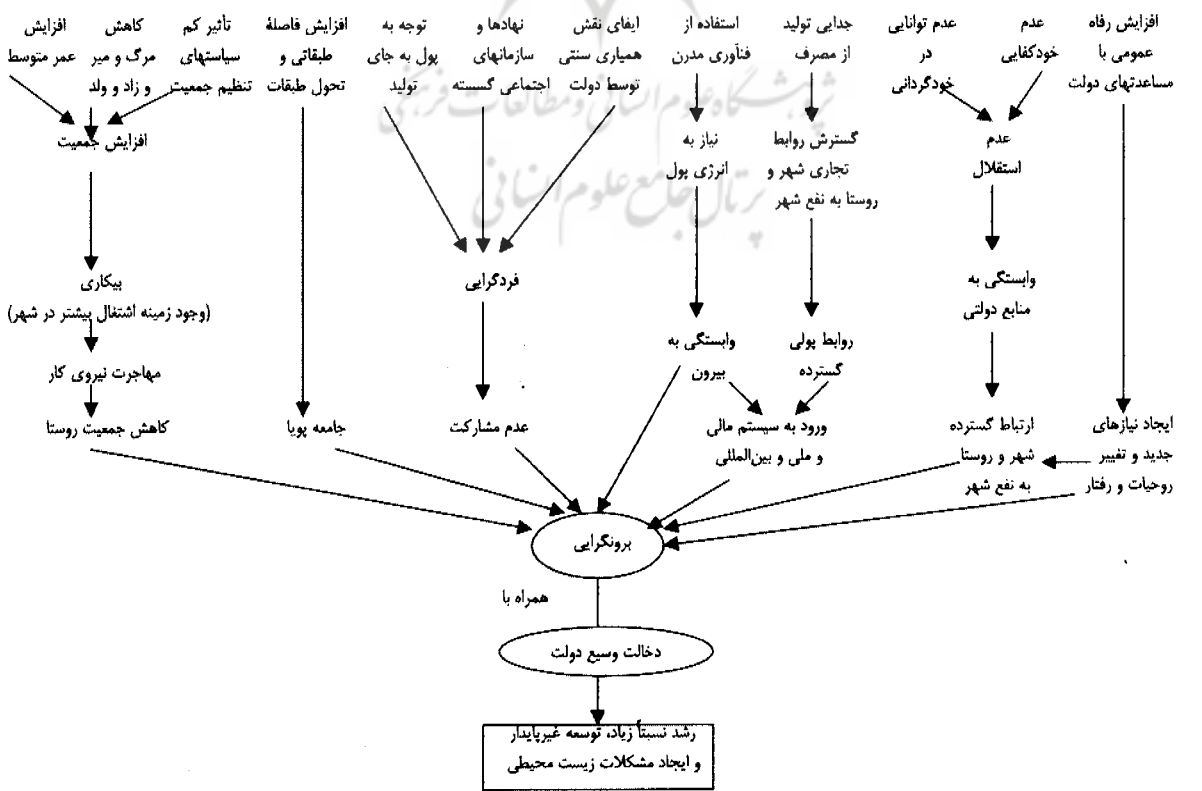
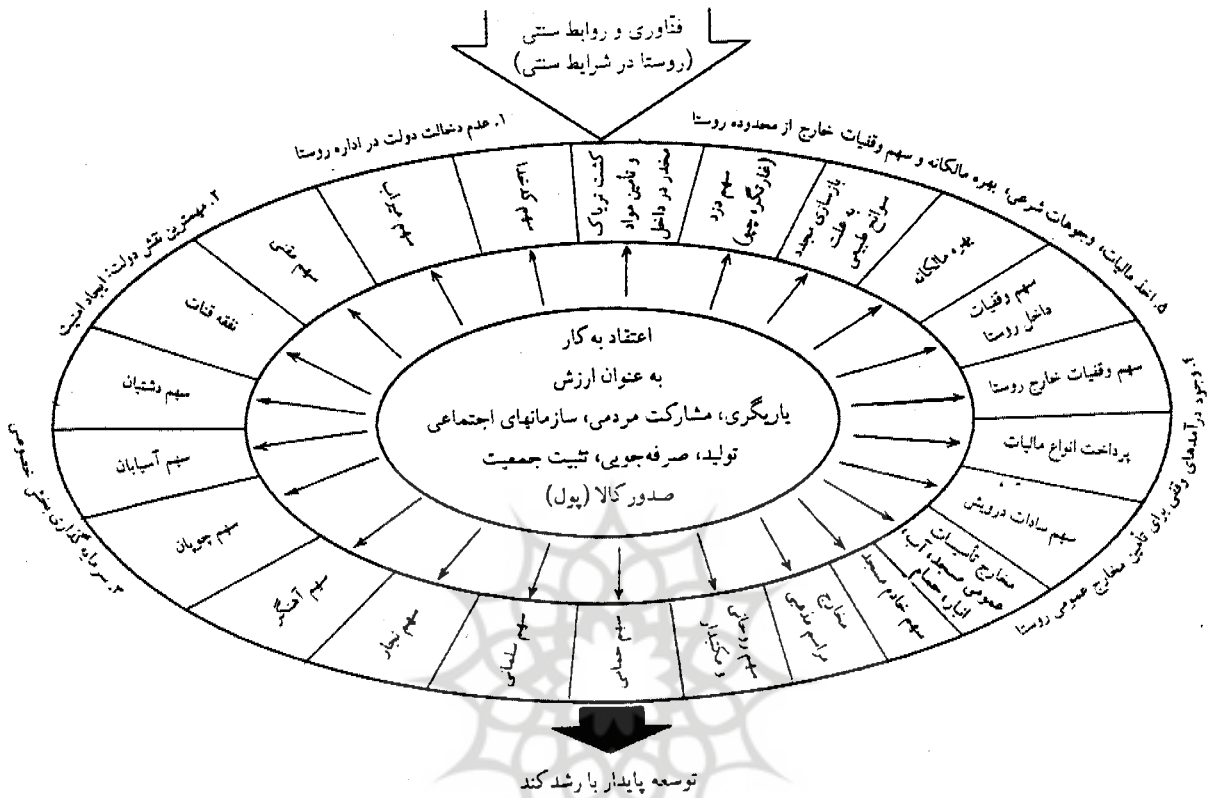
متأسفانه باید گفت روستاهای ایران طی ۵۰ سال اخیر، به بهانه "توسعه روستایی" آزمایشگاهی شده‌اند برای تجربه انواع طرحها و نظریه‌های نو. به جرأت می‌توان گفت شاید در هیچ کشوری از جهان این همه طرح و نظریه در این مدت کوتاه در امر توسعه به روش آزمایش و خطا اجرا نشده باشد.^۴

ظاهراً عدم موفقیت در توسعه روستاهای ایران به دلیل استفاده از نظریات متعدد

علاقه به سرزمینی که به رغم اظهار نظر شهرنشینان به آن دل بستگی فراوانی دارند. با وجود تمام سعی و کوششی که در زمینه صنعتی کردن کشور به عمل می آید و سرمایه گذاری عظیمی که در این بخش صورت می گیرد، فعلاً کشور ایران در ردیف یکی از کشورهای روستایی کشاورزی جهان محسوب می گردد. زیرا اقتصاد آن در حال حاضر بعد از نفت بیشتر متکی به تولید کشاورزی است. در انگلستان فقط دو

وابسته نقش بسیار مهمی در اقتصاد ملی ایفا می کند. این کشورها (از جمله ایران) عمدتاً مناطق کشاورزی بسیار وسیع بوده اند و هنوز هم می باشند. دارایی آنها عبارت است از وسعت گسترده سرزمین، تنوع اراضی و اقلیم، حاصلخیزی خاک، مکمل هم بودن مناطق اکولوژیک گوناگون و مهمتر از همه علاقه مردم به کشاورزی و دامداری با وجود همه مشکلات و کمبودهای بسیار زیاد و البته در درجه نخست

جدول شماره (۲): شاغلان کل کشور و بخش کشاورزی در سالهای مختلف

سال	شاغلان کل (هزار نفر)	شاغلان بخش کشاورزی (هزار نفر)	درصد شاغلان کشاورزی به کل شاغلان
۱۲۸۵	۲۸۱۲	۳۴۲۱	۹۰
۱۳۰۵	۴۳۹۴	۳۷۳۸	۸۵
۱۳۲۵	۵۱۰۴	۳۸۲۸	۷۵
۱۳۳۵	۵۹۱۷	۳۳۳۰	۵۶
۱۳۴۵	۷۱۲۰	۳۳۸۰	۴۸
۱۳۵۵	۸۷۹۹	۲۹۹۲	۳۴
۱۳۶۵	۱۱۰۰۲	۳۱۹۱	۲۹
۱۳۷۰	۱۲۸۶۲	۲۵۵۰	۲۷/۶
۱۳۷۵	۱۴۱۱۸	۳۵۵۷	۲۳/۷
*۱۳۷۶	۱۴۳۶۰	۳۳۵۴	۲۳/۳
*۱۳۷۷	۱۴۴۳۴	۳۳۷۴	۲۳/۳
*۱۳۷۸	۱۴۸۰۹	۳۳۹۷	۲۲/۹
*۱۳۷۹	۱۵۲۲۱	۳۴۰۹	۲۲/۴
*۱۳۸۰	۱۵۲۲۳	۳۴۲۷	۲۲/۵
*۱۳۸۱	۱۴۹۲۵	۳۴۴۹	۲۳/۱

*پیش‌بینی دفتر اقتصاد کلان، گزارش اقتصادی سال ۱۳۷۹، جلد ۱، ص ۲۰.

ماخذ: تا سال ۱۳۴۵ از اقتصاد کشاورزی، تالیف غلامرضا سلطانی و بهاء‌الدین نجفی، سالهای بعد استخراج از سرشماریها.

سوم صادرات غیرنفتی (بدون احتساب بخش کشاورزی در تولید فرش) و حدود ۹ درصد از نیازهای صنایع به محصولات کشاورزی را تأمین می‌کند. این بخش با وجود چند دهه سیاست صنعتی و تقویت سایر بخشها همچنان سربلند به فعالیت خود ادامه می‌دهد.

کشاورزی ستون فقرات اقتصادی ملی و توسعه روستایی

بر اساس گزارشات ارائه شده چنانچه بهره‌وری کشاورزی را در سال ۱۳۶۱ معادل ۱۰۰ در نظر بگیریم، شاخص تغییرات بهره‌وری از سال ۱۳۵۵ که معادل ۸۴/۸ بوده است به ۱۵۶/۷ در سال ۱۳۷۰ رسیده است. ارقام سالهای متفاوت طی همین دوره در مورد تغییرات بهره‌وری و تولیدات کشاورزی در جدول شماره (۳) درج شده است.

بر اساس همین گزارشها، نسبت بهره‌وری نیروی کار کشاورزی به بهره‌وری نیروی کار اقتصاد ملی از ۴۴/۶ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۱۸۲/۵ درصد در سال ۱۳۷۵ رسیده است. مطابق جدول شماره (۳) در سال ۱۳۵۵ بهره‌وری نیروی کار کشاورزی ۵۷۰/۳ هزار ریال و بهره‌وری نیروی کار اقتصاد ملی ۱۲۷۹ هزار ریال بوده است که این ارقام به ترتیب در سال ۱۳۷۰ به رقمهای ۹۴۶ هزار ریال برای کشاورزی و ۹۰۳ هزار ریال برای اقتصاد ملی رسیده است. در حالی که طی سالهای ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۰ بهره‌وری نیروی کار در بخشهای خدمات و صنعت به ترتیب به ارقام ۱۳، ۳۶، ۵۸ و ۴۳ هزار ریال رسیده است. (جدول شماره ۴)

به عبارت دیگر نه تنها بخش غیرکشاورزی (صنعت و خدمات) در مجموع برای جامعه سوددهی نداشته، بلکه بخش کمک بگیر و زیان‌ده جامعه محسوب می‌گردیده است. (ارقام مربوطه در جدول شماره ۵ منعکس شده است.) این روند منفی که ظاهراً عجیب و باورنکردنی به نظر می‌رسد معلول علت‌هایی است که شرح آنها از حوصله این مقاله خارج است. به هر حال با همه مشکلات عظیم اقتصادی و اجتماعی، بخش

در بخش کشاورزی اشتغال داشتند. متوسط بهره‌وری نیروی کار در بخش کشاورزی طی دوره زمانی ۱۳۶۶ تا ۱۳۶۷ حدود ۴ درصد رشد داشته است. از سال ۱۲۸۵ هجری شمسی که ۹۰ درصد شاغلان کشور را شاغلان بخش کشاورزی تشکیل می‌دادند، تا سال ۱۳۷۵ نسبت نیروی شاغل در این بخش به شدت سیر نزولی داشته است، به طوری که در سالهای اخیر ۲۷/۶ درصد کل شاغلان کشور را شامل می‌شده است. لیکن قدر مطلق افراد شاغل در بخش کشاورزی که در سال ۱۲۸۵ به رقم ۳۴۳۱ هزار نفر می‌رسیده است، در سال ۱۳۸۱ به ۳۴۴۹ نفر افزایش یافته است. جدول شماره (۲) شاغلان کل کشور و شاغلان بخش کشاورزی و درصد شاغلان بخش کشاورزی را نسبت به کل شاغلان کشور از سال ۱۲۸۵ تا ۱۳۸۱ نشان می‌دهد.

مقایسه تولید سرانه شاغلان بخش کشاورزی با تولید شاغلان کل بخشهای اقتصادی، بهره‌وری بالای شاغلان بخش کشاورزی را نشان می‌دهد. روند رو به رشد این بهره‌وری بر خلاف بهره‌وری کل که دچار نوسانات زیادی است، یکنواخت بوده و نشانه ثبات و استحکام این بخش تولیدی در مقابل سایر عوامل مؤثر بر اقتصاد است.^۷

در یک نگاه می‌توان گفت بخش توانا و مهم کشاورزی بیش از یک چهارم تولید خالص داخلی، حدود یک چهارم اشتغال، بیش از چهار پنجم نیازهای غذایی، یک

در سالهای ۱۳۷۳ - ۷۲ عایدات ارزی کشور فقط از طریق صدور پسته در حدود ۲۰۰ میلیون دلار بوده است. از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۴ از طریق صدور پسته در حدود یک میلیارد و ۲۰۰ میلیون دلار ارز تحصیل گردیده و به سیستم بانکی کشور واریز شده است.

جدول شماره (۳): امار تولید و بهره‌وری کشاورزی به قیمت‌های ثابت

طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۷۰

قیمت‌های ثابت سال ۱۳۶۱

سال	تولید کشاورزی میلیارد ریال	شاخص تغییرات بهره‌وری کشاورزی (درصد)	نرخ رشد بهره‌وری کشاورزی (درصد)
۱۳۵۵	۱۷۰۶/۵	۸۴/۸	۱۲/۸
۱۳۵۶	۱۶۴۰/۴	۸۱	-۴/۵
۱۳۵۷	۱۶۴۰/۲	۸۵/۷	۵/۸
۱۳۵۹	۱۸۵۱/۲	۹۰/۳	۵/۳
۱۳۵۹	۱۹۱۴/۹	۹۲/۷	۲/۸
۱۳۶۰	۱۹۵۲/۷	۹۴	۱/۳
۱۳۶۱	۲۰۹۱/۴	۱۰۰	۶/۴
۱۳۶۲	۲۱۹۳	۱۰۴/۱	۴/۱
۱۳۶۳	۲۳۵۳/۷	۱۱۱/۱	۶/۷
۱۳۶۴	۲۵۳۹/۷	۱۱۹	۷/۱
۱۳۶۵	۲۶۵۰/۵	۱۲۲/۵	۳/۸
۱۳۶۶	۲۷۱۵/۸	۱۲۸/۵	۴
۱۳۶۷	۲۶۴۸	۱۲۷/۳	-۱
۱۳۶۸	۲۷۴۶	۱۳۳/۹	۵/۳
۱۳۶۹	۲۹۶۷/۵	۱۴۶/۹	۹/۷
۱۳۷۰	۳۱۲۰/۲	۱۵۶/۷	۹/۸
۱۳۷۵	۳۸۱۷/۵	۱۸۲/۵	

ماخذ: اقتصاد کشاورزی و توسعه و سرشماریهای کشاورزی.

است. به طوری که از نظر میزان تولید ۱۰ محصول باغی اصلی در مقام اول تا دهم در بین ۲۳۱ کشور جهان قرار دارد. موقعیت ایران در زمینه تولید محصولات باغی در مقیاس جهانی مطابق جدول شماره ۶ می‌باشد.^۸

جمهوری اسلامی ایران در حال حاضر از جایگاه خوبی به لحاظ تنوع محصولات صادراتی کشاورزی در میان بازارهای جهانی برخوردار است. به طوری که از نظر میزان صادرات ۱۰ محصول زراعی و باغی اصلی در مقام‌های اول تا دهم در بین ۲۳۱ کشور جهان قرار دارد. موقعیت ایران در زمینه محصولات صادراتی کشاورزی کشور در مقیاس جهانی به شرح جدول شماره ۷ می‌باشد.^۹

گفتنی است جایگاه فعلی ایران در بازارهای صادراتی (رتبه سی و یکم) به رغم واقع شدن در منطقه خشک و بیابانی جهان و نیز کمبود آب که در نظام کشاورزی کنونی عامل محدودکننده‌ای به شمار می‌آید، نمایانگر ظرفیتهای بالقوه‌ای است که می‌توان آن را مبنای راهبرد توسعه صادرات غیرنفتی به شمار آورد و از طریق بهره‌گیری از هزینه‌های نسبی تولید محصولات کشاورزی (باغی - زراعی) آن را توسعه بخشید. اگرچه آمارهای موجود بازگویی مجموعه ظرفیت بالفعل صادرات کشاورزی کشور نیست، اما همین ارقام مؤید آن است که در صورت به کارگیری سیاستهای تجاری مناسبتر، امکانات چشمگیری برای کسب درآمدهای ارزی بیشتر از طریق افزایش صادرات محصولات کشاورزی در کشور وجود دارد.

جدول شماره (۴): امار تولید و بهره‌وری کشاورزی به قیمت‌های ثابت

طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۷۰

قیمت‌های ثابت سال ۱۳۶۱

سال	بهره‌وری اقتصاد ملی (هزار ریال)	نسبت درصد بهره‌وری کشاورزی به ملی	بهره‌وری نیروی کار کشاورزی (هزار ریال)
۱۳۵۵	۱۲۲۹	۴۴	۵۷۰/۳
۱۳۵۶	۱۲۴۳	۴۳/۸	۵۴۴/۸
۱۳۵۷	۱۰۹۴	۵۲/۷	۵۷۶/۶
۱۳۵۹	۱۱۲۰	۵۴/۱	۶۰۷
۱۳۵۹	۹۶۷	۵۴/۴	۶۳۳/۷
۱۳۶۰	۹۲۲	۶۷/۸	۶۳۱/۹
۱۳۶۱	۱۰۲۷	۶۵/۴	۶۷۱/۵
۱۳۶۲	۱۱۲۱	۶۲/۴	۷۰۰/۱
۱۳۶۳	۱۱۰۱	۶۴/۷	۷۱۲
۱۳۶۴	۱۰۷۹	۷۴/۱	۸۰۰/۱
۱۳۶۵	۸۹۶	۹۲/۷	۸۳۰/۶
۱۳۶۶	۸۹۳	۹۴/۶	۸۴۵
۱۳۶۷	۸۰۶	۱۰۱/۶	۸۱۹
۱۳۶۸	۸۰۷	۱۰۴/۸	۸۳۳
۱۳۶۹	۸۴۷	۱۰۶/۸	۹۰۵
۱۳۷۰	۹۰۳	۱۰۴/۷	۹۴۶

ماخذ: اقتصاد کشاورزی و توسعه و ویژه‌نامه جمعیت و نیروی انسانی سال دوم، زمستان ۷۳.

- اشتغال و بیکاری در بخش کشاورزی، بهمن و کیلی، موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، مهر ۱۳۷۳.

کشاورزی در طی دوره ۱۵ ساله (بین سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۰) ستون فقرات اقتصاد ملی را تشکیل داده و جامعه را از غلظیدن به ورطه بحرانهای عظیم اقتصادی و اجتماعی نجات داده است. به لحاظ اینکه در این مقاله درباره اهمیت مطالعات علمی و شناخت روستا و اهمیت آن در توسعه روستایی صحبت می‌شود، از شرح و تفسیر آماری و تحلیلی سایر بخشها اقتصاد ملی چشم‌پوشی شده و تنها به بخش کشاورزی بسنده شده است.

بر اساس اطلاعات سازمان خواروبار کشاورزی ملل متحد (FAO) ۶۶ نوع محصول کشاورزی مشتمل بر ۴۱ نوع محصول زراعی و ۲۵ نوع محصول باغی ساختار اصلی تولید کشاورزی جهان را تشکیل می‌دهند. جمهوری اسلامی ایران در تولید ۱۵ نوع از محصولات باغی در بین ۲۵ نوع اصلی جهان دارای مقام اول تا دهم است و از نظر تنوع تولید محصولات باغی، مقام سوم را در سطح جهان پس از چین و آمریکا و ترکیه در اختیار دارد. به این ترتیب جمهوری اسلامی ایران از حیث تنوع تولید از ظرفیت و مزیت‌های نسبی قابل توجهی در زمینه محصولات باغی برخوردار است. از لحاظ تولید نیز جمهوری اسلامی ایران در تولید ۱۵ نوع از محصولات باغی با تولید بیش از ۸/۵ میلیون تن دارای مقام اول تا دهم در بین ۲۳۱ کشور جهان می‌باشد و از نظر میزان تولید محصولات باغی منتخب، مقام دهم را به خود اختصاص داده است. جمهوری اسلامی ایران در حال حاضر از جایگاه نسبتاً مناسبی از حیث تولیدات محصولات کشاورزی در بین کشورهای جهانی برخوردار

جدول شماره (۵): مقایسه بهره‌وری صنعت و خدمات در سالهای مختلف
ارقام بر اساس قیمت‌های ثابت سال ۱۳۶۱
ارقام به هزار ریال

سال	بهره‌وری خدمات و صنعت	بهره‌وری کشاورزی
۱۳۵۵	۷۰۸/۷	۵۷۰/۲
۱۳۵۶	۶۹۸/۲	۵۴۴/۸
۱۳۵۷	۵۱۷/۴	۵۷۶/۶
۱۳۵۸	۵۱۳	۶۰۷
۱۳۵۹	۳۴۲/۳	۶۲۳/۷
۱۳۶۰	۳۰۰/۱	۶۳۱/۹
۱۳۶۱	۲۵۴/۵	۶۷۲/۵
۱۳۶۲	۴۲۰/۹	۷۰۰/۱
۱۳۶۳	۳۸۹	۷۱۲
۱۳۶۴	۲۷۸/۹	۸۰۰/۱
۱۳۶۵	۶۵/۴	۸۳۰/۶
۱۳۶۶	۴۸	۸۴۵
۱۳۶۷	-۱۳	۸۱۹
۱۳۶۸	-۳۶	۸۴۳
۱۳۶۸	-۵۸	۹۰۵
۱۳۷۰	-۴۳	۹۴۶

مأخذ: اقتصاد کشاورزی و توسعه، ویزنامه جمعیت و نیروی انسانی، سال دوم، زمستان ۷۲/ اشتغال و بیکاری در بخش کشاورزی، بهمن و کیلی، موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، مهر ۱۳۷۳.

جدول شماره ۷: جایگاه ایران در زمینه صادرات محصولات کشاورزی در جهان

ردیف	نوع محصول صادراتی	میزان صادرات (هزار تن)	رتبه جهانی
۱	خرما	۱۳۴۶۰۳	۱
۲	کشمش	۷۸۱۶۷	۲
۳	انگور	۳۰۰	۱۰
۴	انواع سیب	۳۱۷۸۹۰	۶
۵	پرتقال و نارنگی	۳۲۴۸۱	۱۰
۶	انواع لیمو	۲۶۲۵	۹
۷	حبوبات	۱۱۲۹۷۹	۹
۸	پنبه	۷۳۰۰	۸
۹	گوجه فرنگی	۷۷۹۷	۵
۱۰	پیاز	۷۵۸۱۲	۵
۱۱	جمع کل صادرات	۷۶۹۸۵۴	۳۱

آن است که برای رهایی از وابستگی به اقتصاد نفت بایستی به امنیت سرمایه‌گذاری توجه بیشتری مبذول گردد. اگر چنین سرمایه‌گذاری صورت گیرد، دیگر برای تولید حداقل ۲۰۰ میلیون تن مواد غذایی (که سهم امروز ما از آن یک سوم است) نه تنها هیچ مشکلی وجود نخواهد داشت، بلکه افرادی هستند که مدعی تولید بیش از این مقدار نیز هستند.

نتیجه‌گیری

از این تحلیل آماری مختصر می‌توان سه نتیجه گرفت:

۱- به نفع سیاست اقتصاد ملی - اعم از شهری و روستایی - است که به کشاورز کمک کند تا تولیدکننده کارآمدتری باشد و پاداش عادلانه‌ای برای کار، تلاش و مهارتش دریافت نماید.

۲- کشاورز روستایی، گرچه اصولاً از مهارت‌های تولیدی و زراعی برخوردار است ولی می‌بایست اهل تجارت و بازار نیز باشد. هنگام فروش محصولات، بتواند به بهترین قیمت ممکن محصولات خویش را بفروشد، اعتبارات موردنیاز را به دست آورد و همچنین منبع مناسبی برای تأمین لوازم کشاورزی موردنیاز خویش فراهم سازد.

۳- با وجود این تفصیلات، کانون توجه این تلاش‌های ضروری برای دستیابی به توسعه "کشاورز" است، زیرا نیروی کار و مهارت‌های زراعی کشاورز است که فرآورده‌های کشاورزی و دامی را تولید می‌کند و این فرآورده‌ها، ثروت و کلید رمز توسعه جامعه روستایی به حساب می‌آید. زیرا جامعه روستایی مجموعه‌ای از روابط انسانی است که در روستاها وجود دارد. مفاهیمی چون روابط متقابل فردی، هم مکان بودن، اجتماع طبیعی گروه‌هایی با هدف مشخص، نهادهایی که هسته ارتباطات مداوم و پایدار در آنها متبلور می‌شود... همه و همه همچون رشته کشاورزی به واقعیت وسیعی که جامعه روستایی را تشکیل می‌دهند، وابسته‌اند.

پی‌نوشت‌ها:

۱- توسلی، غلامعباس. نظریه‌های جامعه‌شناسی، ص. ۲۵.

2- Tradition

3- Modernit

۴- پابلی یزدی - محمدحسین - نظریه‌های توسعه روستایی، سازمان سمت، ۱۳۸، ص ۵۰.

۵- همان مأخذ.

6-Population Reference Bureau (P.R.B)

۷- گزارش اقتصادی سال ۱۳۷۶ - جلد اول معاونت اقتصادی و هماهنگی دفتر اقتصاد کلان، ص ۷۰.

۸- جایگاه ایران در کشاورزی جهان، جلد اول، نشریه شماره ۷۰/۰۲ وزارت کشاورزی

۹- همان مأخذ

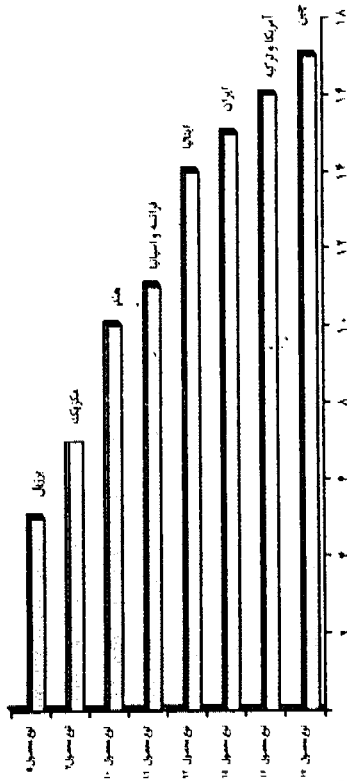
۱۰- هوبوا، ژیبوانی و... مسائل جامعه‌شناسی روستایی، ص. ۹.

جدول شماره (۶): جایگاه ایران در زمینه تولید محصولات باغی در جهان

ردیف	نوع محصول	میزان تولید (هزار تن)	رتبه جهانی
۱	پسته	۳۳۹	۱
۲	فندق	۱۲	۱
۳	خرما	۷۸۰	۱
۴	زردآلو	۱۹۳	۲
۵	گردو	۱۱۹	۳
۶	کشمش	۹۰	۳
۷	بادام	۸۰	۴
۸	گریپ فروت	۷۸	۴
۹	لیمو	۷۲۶	۵
۱۰	سیب درختی	۴۰۰۰	۶
۱۱	انگور	۱۸۰	۸
۱۲	پرتقال	۱۶۰	۸
۱۳	آلو	۱۲۱	۱۰

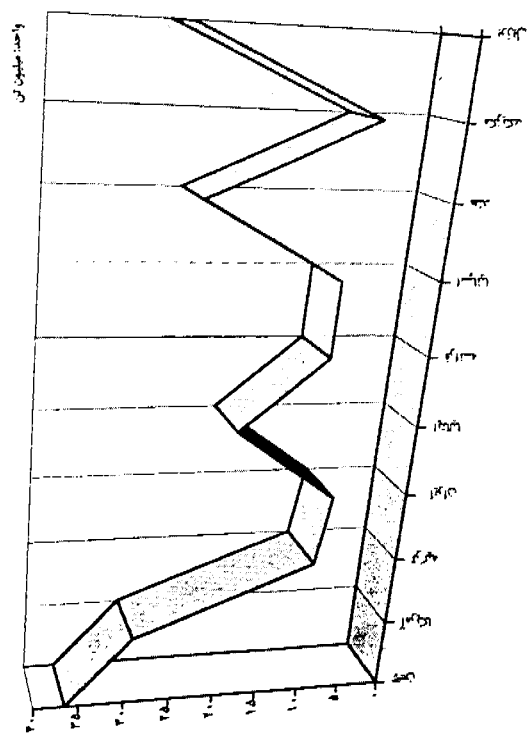
نهایتاً گفتنی است که موفقیت‌های ذکر شده در حالی به دست آمده که در دو دهه گذشته رشد سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی کشور به استناد آمار و ارقام، منفی بوده است. به سخن دیگر، سرمایه که از محوری‌ترین ابزار برای تولید بیشتر و دستیابی به رشد می‌باشد، در این مقطع زمانی به کمک تولید نیامده و بسیاری از سرمایه‌گذاری‌های پیشین نیز مستهلک شده و از بین رفته است. این امر نشان‌دهنده

شماره ۱ - جایگاه ایران در بین ۱۰ کشور اول تولید کننده جهان از حیث نوع تولید باغی

شماره ۲ - میزان تولید ۱۰ کشور اول تولید کننده محصولات باغی جهان

(در محصولات منتخب دارای مقام اول تا دهم)

واحد: میلیون تن

رتبه	کشور	نام قاره	کل جمعیت (میلیون نفر)	روستائیشینی درصد
۲۵	سومالی	آفریقا	۹/۳	۷۶
۲۶	سن و نس	آمریکا	۰/۱	۷۵
۲۷	میانمار (برمه)	آسیا	۴۴/۸	۷۵
۲۸	یمن	آسیا	۱۲/۲	۷۵
۲۹	فیجی	استرالیا	۰/۸	۷۵
۳۰	هند	آسیا	۹۳۰/۶	۷۴
۳۱	مولداوی	آسیا	۰/۳	۷۴
۳۲	گامبیا	آفریقا	۱/۱	۷۳
۳۳	کنا	آفریقا	۲۸/۳	۷۳
۳۴	سودان	آفریقا	۲۸/۱	۷۲
۳۵	زیمباوه	آفریقا	۱۱/۳	۷۲
۳۶	چین	آسیا	۱۲۱۸/۸	۷۲
۳۷	زئیر	آفریقا	۴۴/۱	۷۱
۳۸	گینه	آفریقا	۶/۵	۷۱
۳۹	کومورس	آفریقا	۰/۵	۷۱
۴۰	بنین	آفریقا	۵/۴	۷۰
۴۱	توگو	آفریقا	۴/۴	۷۰
۴۲	هائیتی	آفریقا	۷/۲	۶۹
۴۳	اندونزی	آسیا	۱۹۸/۴	۶۹
۴۴	تاجیکستان	آسیا	۵/۸	۶۹
۴۵	پاکستان	آسیا	۱۲۹	۶۸
۴۶	موزامبیک	آفریقا	۱۷/۴	۶۷
۴۷	کوبان	آمریکا	۰/۸	۶۷
۴۸	بوسنی هرزگوین	اروپا	۲/۵	۶۶
۴۹	پرتغال	اروپا	۹/۹	۶۶
۵۰	سیرالئون	آفریقا	۴/۵	۶۵
۵۱	قرقیزستان	آسیا	۴/۴	۶۴
۵۲	انگولا	آفریقا	۱۱/۵	۶۳
۵۳	گینه استوایی	آفریقا	۰/۴	۶۳

رتبه	کشور	نام قاره	کل جمعیت (میلیون نفر)	روستائیشینی درصد
۱	رواندا	آفریقا	۷/۸	۹۵
۲	بروندی	آفریقا	۴/۶	۹۴
۳	نیپال	آسیا	۲۲/۶	۹۰
۴	اوگاندا	آفریقا	۲۱/۳	۸۹
۵	عمان	آسیا	۲/۲	۸۸
۶	کامبوجیا	آسیا	۱۰/۶	۸۷
۷	بوتان	آسیا	۰/۸	۸۷
۸	ایسلند	استرالیا	۰/۴	۸۷
۹	اتیوپی	آفریقا	۵۶	۸۵
۱۰	بورکینافاسو	آفریقا	۱۰/۴	۸۵
۱۱	گینه جدید	استرالیا	۴/۱	۸۵
۱۲	لیجری	آفریقا	۹/۲	۸۵
۱۳	نیجریه	آفریقا	۱۰۱/۲	۸۴
۱۴	مالوای	آفریقا	۹/۷	۸۴
۱۵	بنگلادش	آسیا	۱۱۹/۲	۸۳
۱۶	افغانستان	آسیا	۱۸/۴	۸۲
۱۷	تایلند	آسیا	۶۰/۲	۸۱
۱۸	لاوس	آسیا	۴/۸	۸۱
۱۹	زامبیا	آفریقا	۲۸/۵	۷۹
۲۰	ویتنام	آسیا	۷۵	۷۹
۲۱	ماداگاسکار	آفریقا	۱۴/۸	۷۸
۲۲	مالی	آفریقا	۹/۴	۷۸
۲۳	چاد	آفریقا	۶/۶	۷۸
۲۴	گینه بیسائو	آفریقا	۱/۱	۷۸